

PILOT PROJEKTI U SRBIJI KAO MODELI RAZVOJA EDUKATIVNOG TURIZMA

Slavoljub Jovanović¹, Ivana Đorđević, Ljiljana Živković

Apstrakt: Edukativni turizam je specifičan oblik turizma koji kroz nastavu i učenje utiče na podizanje obrazovnog nivoa stanovništva. U Republici Srbiji se 2011. godina označava kao početak razvoja edukativnog turizma. Raspoloživi resursi određenog prostora značajno doprinose izboru modela edukativnog turizma. Od zastupljenosti nacionalnog parka, kulturno-istorijskog spomenika, retke biljne vrste, pešačke staze, blizine reke, jezera ili planine u lokalnoj sredini, zavisi da li će se primeniti model obrazovne farme, centra otkrića, centra za zabavu i obrazovanje ili tematskog centra. Svaki model omogućava učenje u skladu sa Nastavnim planom i programom, ali i šire sadržaje koji se ne nalaze u školskim programima. Nastavnici na ovaj način mogu da razviju edukativne programe koji učenicima omogućavaju sticanje i primenjivanje znanja kroz projektnu nastavu uz konkretne i očigledne primere. Kroz dobro osmišljene edukativne programe i aktivno angažovanje u realizaciji radionica van školskih objekata na konkretnim primerima učenici povezuju teoriju i praksu. Dobro osmišljenoj radionici sa konkretnim ciljevima, zadacima i aktivnostima, doprinosi i prostor u kome se radionica realizuje. Veliku ulogu u ovim projektima imaju seoske škole, čiji neiskorišćeni kapaciteti mogu da se koriste kao edukativni centri ili centri otkrića. Imajući u vidu postojanje međunarodnih i nacionalnih programa u oblasti obrazovanja i turizma, u radu se ukazuje na značaj pilot projekata u Srbiji kao modela razvoja edukativnog turizma.

Ključne reči: edukativni turizam, Srbija, projekti, nastava, škola

PILOT PROJECTS IN SERBIA AS A MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL TOURISM

Abstract: Educational tourism is a specific form of tourism that through teaching and learning impact on raising the educational level of the population. In the Republic of Serbia, as 2011 marks the beginning of the development of educational tourism. Available resources of a certain area contribute significantly to the selection of the model of educational tourism. From the representation of national parks, cultural and historical monuments, rare plant species, footpaths, proximity to rivers, lakes or mountains in the local community, depends on whether or not to apply the model of educational farms, discovery center, entertainment center and education center or theme. Each model allows the study in accordance with the Curriculum and beyond the contents of which are not included in the school curriculum. Teachers in this way can develop educational programs that enable students to acquire and apply knowledge through project teaching with concrete and obvious examples. Through a well-designed educational programs and active involvement in the implementation of workshops outside of school buildings on concrete examples students connect theory and practice. A well-planned workshop with specific aims, objectives and activities, and contributes to a space where the workshop is being realized. A big role in these projects are rural schools, whose unused capacity can be used as educational centers or centers of discovery. Given the existence of national and international programs in the fields of education and tourism, the paper points to the importance of pilot projects in Serbia as a model for the development of educational tourism.

Keywords: educational tourism, Serbia, projects, teaching, school

¹ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, 11000 Beograd,
E-mail: slavoljub1@gmail.com

UVOD

Edukacija i turizam su povezani godinama, a putovanja u cilju povećanja nivoa znanja, otkrića novih stvari i činjenica, traju vekovima. Prilikom definisanja pojma edukativnog turizma uzima se u obzir više činjenica. Prema Ritchie-u (2003) edukativni turizam ima široko značenje, od učenja za vreme putovanja, do putovanja kome je cilj učenje. Prema tome, postoje dve vrste učenja, neformalno koje se odvija tokom putovanja i formalno koje je ujedno i cilj samog putovanja. Isti autor navodi definiciju po kojoj edukativni turizam obuhvata turističke aktivnosti onih koji ostvaruju noćenje, ali i aktivnosti na izletima kojima je edukacija primarni ili sekundarni motiv njihovog boravka. Ukazuje na to da se edukativni turizam sastoji od edukativnih putovanja (edu-tourism), edukativnog turizma odraslih i omladinskog edukativnog turizma. Aktivnosti uključuju edukativna putovanja, studentske grupe, međunarodna i domaća studentska putovanja uključujući škole stranih jezika, školske ekskurzije i programe razmene. Prema tome, edukativni turizam može biti formalno organizovan ili organizovan kao individualno putovanje (Ritchie, 2003).

Kada je u pitanju motivacija, edukacija može biti primarni i sekundarni motiv putovanja. Wood (2002) u svom radu postavlja dilemu da li osobe kojima je glavni motiv putovanja edukacija, a ne same turističke aktivnosti, treba da se označe kao pripadnici edukativnog turizma. Iako im glavni motivi nisu određene turističke aktivnosti već edukacija, školski izleti, škole jezika ili razmene studenata, oni imaju uticaj na samu destinaciju, a ujedno i na turistička kretanja.

Bodger, Bodger i Frost (2010) edukativni turizam definišu kao putovanje radi učenja u kontekstu i ambijentu. Isti autori smatraju da je najefikasniji oblik učenja, učenje kroz lično iskustvo. Prema američkom veću za međunarodne studije (American Council for International Studies) edukativni turizam daje život lekcijama u učionici, proširuje vidike studenata i pruža želju za dodatnim usavršavanjem. Kako bi došlo do procesa usvajanja znanja, osoba treba da teži dubljem razumevanju onoga što uči. Jedan od važnih aspekata programa edukativnog turizma je njegova karakteristika da aspekt učenja može da bude intenzivan ili manje intenzivan u zavisnosti od tematike i osoba kojima je program namenjen. Zbog toga je važno da se turisti unapred obaveste o onome što ih očekuje jer u nekim slučajevima putovanje može da bude naporno sa malo slobodnog vremena i mnogo novih informacija.

Pojam edukativni turizam potiče od engleske reči Educational travel i označava turistički segment u kome je kombinacija podučavanje-učenje osnova programa. Postoje još neki od termina koji se koriste, a to su Study travel, Study abroad vacations i Learning vacations. Edukativni turizam podrazumeva poseban segment turizma gde putovanja imaju važnu edukativnu komponentu. Pruža mogućnost za istraživanje ranije izabраниh destinacija bez obaveznih ispita i zadataka koji karakterišu tradicionalan način edukacije (Jovanović, 2013). Turista koji izabere ovu vrstu turizma bira gde će da putuje na osnovu interesovanja za sticanjem novih saznanja. Kroz edukativni turizam, turista zadovoljava svoju znatiželju, izučava nov jezik, kulturu, stimuliše interesovanje za umetnost, arhitekturu, folklor nekog naroda, inspiriše se za očuvanje prirode, biljnog i životinjskog sveta, upoznaje se sa istorijskim i kulturnim lokalitetima.

Edukativni turizam je specifičan oblik turizma i ima uticaj na povećanje obrazovnog i profesionalnog razvoja stanovništva. U edukativnom turizmu, glavni motiv je lična želja turista za proširivanjem znanja i aktivnostima koje podrazumevaju posete drugim mestima i državama da bi se naučilo o njenoj materijalnoj i duhovnoj kulturi. Takvim programima putovanja pripadaju razmena studenata i škole jezika, slikarske kolonije, umetničke i zanatske radionice, studentska putovanja, učešće na konferencijama, kongresima i virtualna turistička putovanja. Potraga za akademskim kvalifikacijama ili u najširem smislu učenjem traje više vekova. Turizam proširuje vidike jer se na svakom putovanju uči, pa se tako i turizam posmatra kao oblik obrazovanja.

PILOT PROJEKTI U SRBIJI KAO MODELI RAZVOJA EDUKATIVNOG TURIZMA

Raspoloživi resursi određenog prostora značajno doprinose izboru modela edukativnog turizma. Od zastupljenosti nacionalnog parka, kulturno-istorijskog spomenika, retke biljne vrste, pešačke staze, blizine reke, jezera ili planine u lokalnoj sredini, zavisi da li će se primeniti model obrazovne farme, centra otkrića, centra za zabavu i obrazovanje ili tematskog centra. Posebno je značajno da nastavnici prepoznaju potrebu ovakvog načina učenja. Veliku pomoć u prepoznavanju resursa pored lokalne samouprave i škole, imaju turističke organizacije, centri kulture, muzeji, biblioteke i sportski klubovi. Svaki model treba da pruži učenje u skladu sa Nastavnim planom i programom, ali i šira znanja koja se ne nalaze u školskim programima.

U Republici Srbiji je 2011. godina označena kao početak razvoja edukativnog turizma, odnosno korišćenje materijalnih i ljudskih resursa u školama, kako bi se stvarali centri otkrića. Njima pripadaju ekološki centri, centri nauke, radionice koje povezuju teoriju i praksu, radionice nastavnih i vannastavnih aktivnosti, ali i tematske radionice (geografije, ekologije, istorije, prirodnih nauka, umetnosti). U radionicama edukativnog turizma, učenici van školskih objekata razvijaju aktivno učenje kroz projektnu nastavu na konkretnim i očiglednim primerima.

U Srbiji kategorija dečjeg i omladinskog turizma nije jasno određena i razlikuju se od jedne do druge nacionalne i međunarodne institucije. Mladi uzrasta od 3 do 30 godina u okviru turističke ponude stiču i šire znanja i iskustva, razvijaju lične veštine, posebno socijalne i kulturne, uspostavljaju kontakte sa svojim vršnjacima i daju znatan ekonomski doprinos lokalitetima koje posećuju (Jovanović, 2012). Poznato je da se na svakom turističkom putovanju stiču i određena znanja. Kroz putovanja se upoznaju ne samo predeli i ljudi, već se razvijaju veštine, upoznaje kultura, jezik, vera i običaji naroda. U Srbiji, a po iskustvima država iz okruženja, kao što je Slovenija, turizam se još detaljnije i sveobuhvatnije može iskoristiti kako bi se poboljšao kvalitet obrazovanja dece i mladih.

Resursi obrazovno-vaspitnih ustanova u Srbiji nisu zanemarljivi, ali ih je potrebno iskoristiti na pravi način. Strategija održivog razvoja Republike Srbije usvojena 2007. godine, predložila je niz mera koje bi doprinele da se sa jedne strane poveća natalitet, a sa druge, da se odgovarajućim sadržajima sačuvaju seoske škole od zatvaranja. Kroz radionice edukativnog turizma, učenici na jedan nov i drugačiji način, povezuju teorijska i praktična znanja i stiču nova. U uslovima ambijentalnog učenja, učenici uče o srednjem veku, kulturno-istorijskim događajima, retkim biljnim vrstama, ekologiji, zdravoj hrani. Sticanje konkretnih znanja, kroz dobro osmišljene programe, bilo da su to obrazovne farme, centri za zabavu i obrazovanje, razni ruralni tematski centri (ekološki, centri za reciklažu, avanturistički, umetnički) ili centri otkrića jednim imenom se nazivaju edukativni turizam (Stanojević, Karanac, Jašić, 2013).

Model obrazovna farma je namenjen učenicima predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, kao i njihovim porodicama. Obrazovna farma je mesto gde učenici stiču znanja o životu na selu, gde hrane životinje, prave mlečne proizvode, beru i prepoznaju biljke i uče o njihovim delovima, vrstama, grupama, otkrivaju nastanak meda, brašna i sl. Obrazovna farma je zamišljena tako da učenici proširuju svoja znanja na konkretnim seoskim domaćinstvima kroz učenje o grnčarstvu, tkanju, pletenju i starim zanatima. Jedan segment modela se odnosi na hranu koju deca konzumiraju za vreme boravka, a to je sve ono što postoji na selu, bez mogućnosti kupovine brze i nezdrave hrane.

Model centar za zabavu i obrazovanje je predviđen za učenike predškolskog, osnovnoškolskog i srednješkolskog uzrasta, ali i za njihove porodice. U odnosu na obrazovnu farmu, ovaj model pruža šira znanja. Učenici u centrima stiču znanja kroz praksu, usvajaju konkretna znanja o prirodi u bašti, povrtnjaku, voćnjaku i to povezuju sa znanjima stečenim iz biologije, ekologije i hemije, a znanja iz matematike i fizike stiču kroz pravljenje koliba i granje šaha. Likovnu i muzičku kulturu, umetnost, srpski jezik, istoriju, geografiju i tehničko

Pilot projekti u Srbiji kao modeli razvoja edukativnog turizma

uče kroz radionice kulturno-istorijske baštine lokalne sredine (folklor, stare zanate, ukrasne i upotrebne predmete, slikanje na svili i staklu). Prikazuju srednji vek kroz dramatizaciju likova, izrađuju odeću koju su nosili kmetovi, vlastela, vojnici, dizajniraju nošnju za vašare, svakodnevnne poslove i određene običaje prilikom venčanja ili krštenja (Jovanović, 2012).

Modelu tematski centri pripadaju ekološki centri u kojima učenici stiču znanja i veštine iz oblasti ekologije, prave mape divljih deponija, izrađuju planove za njihovo čišćenje, razrađuju marketing zdrave sredine i stvaranje ekološkog grada, sela ili lokalne sredine. U umetničkim centrima učenici se bave svim vidovima umetnosti, od slikanja i vajarstva, do pevanja, igranja i snimanja edukativnih filmova. Centri za reciklažu obično imaju podršku lokalne samouprave ili regiona u kojima se nalaze. Učenici su uključeni u načine recikliranja i imaju radionice kao što je izrada umetničkih dela od recikliranog materijala (Stanić-Jovanović, 2015). Kroz avanturističke centre učenici uče veštine snalaženja u prirodi i na taj način podstiču fizičku aktivnost. Prisutan je veliki izbor aktivnosti, od orijentiringa do planinarenja, kao i istraživanja biljnih i životinjskih vrsta.

Model centar otkrića je namenjen učenicima svih uzrasta koji uče kroz svakodnevno povezivanje teorijskih i praktičnih znanja. Centri se bave konzervatorskim ili arheološkim aktivnostima, istraživanjem istorije i kulture, običaja naroda, kao i brojnim istraživanjima iz oblasti prirodnih nauka.

Model rekreativni centar pripada učenicima uzrasta od 7 do 15 godina. Pruža sportsko-rekreativne aktivnosti prilagođene resursima lokalne sredine. To mogu biti centri zimskih sportova, sportova na vodi ili šumski avanturistički centar. Pored navedenih aktivnosti, svaki od centara nudi i mogućnost pasivnog odmora kako za učenike, tako i za njihove porodice.

Realizacija nastave u okviru formalnog obrazovno-vaspitnog ciklusa od predškolskog do kraja srednjeg obrazovanja, u vezi je sa ciljevima koji su definisani Nastavnim planovima i programima. Nastavne planove i programe iz određenih nastavnih predmeta nekada je složeno horizontalno povezati uz navođenje očiglednih primera na času. Radionice sa učenicima koje povezuju tri ili više nastavnih predmeta, odnosno nastavnih tema i nastavnih jedinica, ostaju u trajnijem sećanju od predavanja. Horizontalno povezivanje nastavnih predmeta, tema i sadržaja, doprinosi da stečena znanja budu trajnija (Živković, Jovanović, Rudić, 2015). Nastavnici na ovaj način mogu da stvore edukativne programe koji omogućavaju učenicima sticanje i primenjivanje znanja kroz projektnu nastavu, uz konkretne i očigledne primere i njihovo aktivno angažovanje u realizaciji radionica.

Dobro osmišljenoj radionici sa konkretnim ciljevima, zadacima i aktivnostima, doprinosi i ambijent u kome se radionica realizuje. Veliku ulogu u ovim projektima imaju seoske škole, čiji neiskorišćeni kapaciteti mogu da se koriste kao edukativni centri ili centri otkrića. U prostorijama škola se mogu formirati radionice kao što su kulturno-istorijska baština, radionice ekologije, starih zanata, ljubitelja prirode, slikanja na svili i staklu, folklor, matematičkih i šahovskih veština, izrade ukrasnih i upotrebni predmeta, kaligrafije, lutkarstva, novinarstva, radionice zdrave hrane i druge. Zajedničkim programom Ujedinjenih nacija Održivi turizam u funkciji ruralnog razvoja, koji finansira Kraljevina Španija kroz Fond za dostizanje milenijumskih ciljeva razvoja (MDGF), sprovodi se u saradnji sa pet agencija Ujedinjenih nacija (UNICEF, UNDP, UNEP, UNFAO i UNWTO) i sa nacionalnim partnerima iz Vlade Republike Srbije (Ministarstvom ekonomije i regionalnog razvoja, Ministarstvom poljoprivrede, trgovine, šumarstva i vodoprivrede i Turističkom organizacijom Srbije). Pokrenuti su i programi u oblasti obrazovanja i turizma nazvani Obrazovni turizam u funkciji aktivnog učenja. Tako je nastalo šest pilot projekata u Srbiji (slika 1):

- Otvorena seoska škola - osnovna škola Ivo Andrić u Pranjanima, opština Gornji Milanovac;
- Kamp vrednih ruku – osnovna škola u selu Paležnica, opština Ljig;
- Čarobno selo - Banja Vrujci, udruženje Kreativa i osnovna škola Milan Rakić u Mionici;

Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Trebinje, 2018.

- Šarenilo Banata - Vršački breg i naseljeno mesto Gudurica u opštini Vršac;
- Čudesno blago Đerdapa - osnovna škola u Tekiji i
- Obrazovna avantura - Zavičajni muzej i škola u Knjaževcu.

Razvoj pilot projekata edukativnog turizma podrazumeva korišćenje raznovrsnih metodskih postupaka koji omogućavaju sveobuhvatno osmišljavanje sadržaja. Primena stečenog znanja u praksi se ostvaruje kroz očigledne primere koji neposredno utiču na podizanje nivoa ekološke svesti učenika, kao učesnika ekološko-edukativnih putovanja. Sprovedenjem manjih istraživanja tokom vannastavnih aktivnosti učenici treba da se upoznaju sa svim fazama naučno-istraživačkog rada. To podrazumeva definisanje teme istraživanja, određivanje cilja i zadataka istraživanja, objašnjavanje metode rada i izlaganje nacrtu istraživanja. U samom nacrtu učenici treba da iznesu opis istraživanja, navedu opremu i instrumente koje će koristiti, saopšte izvore informacija koji su u upotrebi, objasne zašto su izabrali planiranu dinamiku merenja i prostornu lokaciju mernih tačaka na terenu. Takođe, učenici treba da opišu faze i tok izvođenja istraživanja i da navedu način obrade podataka i prikazivanja dobijenih rezultata. Nakon osmišljavanja projekta, pristupa se konkretnom istraživanju na terenu (učenici prikupljaju uzorke i statističke podatke, sprovode merenja, kartiraju prostorni razmeštaj posmatranih pojava, vrše anketiranje i intervjuisanje stanovništva i sprovode eksperiment). Poslednja faza se odnosi na statističku obradu podataka, grafičko prikazivanje rezultata, donošenje konačnih zaključaka i pisanje izveštaja (Jovanović, Živković, 2009).

Neposredan kontakt sa prirodnim i antropogenim vrednostima, kao i sa odgovarajućim atraktivnim lokacijama, podstiče i izaziva estetske i emocionalne doživljaje. Estetsko vaspitanje kao što je uočavanje, procenjivanje, doživljavanje i stvaranje lepog predstavlja značajnu komponentu svestrano razvijene ličnosti učenika. Edukativni turizam doprinosi neposrednom susretu sa estetskim atributima kod prirodnih i antropogenih turističkih vrednosti. Njih učesnici putovanja na najbolji način mogu da uoče, ocene i emocionalno dožive upravo kroz različite modele edukativnog turizma. Kao prikladna metoda sagledavanja objektivne stvarnosti u prostoru, modeli edukativnog turizma su najbolja sinteza nastavnih sadržaja različitih obrazovnih oblasti (Misailović, 1982).

Pilot projekti u Srbiji kao modeli razvoja edukativnog turizma

Slika 1. Prostorni raspored lokacija pilot projekata u Srbiji na kojima je razvijen edukativni turizam

Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja, Trebinje, 2018.

Pretpostavka kvalitetnog ekološkog obrazovanja je da pruži učenicima znanja o funkcionisanju geosfere i da im omogući da svoje delovanje u životnoj sredini usklade sa osnovnim načelima ekološke etike (Živković, Jovanović, 2011). U vremenu degradacije i zagađivanja životne sredine (degradacija ozonskog omotača, efekat staklene bašte, efekat kiselih kiša, zagađivanje voda, uništavanje i nestajanje čitavih šumskih kompleksa) od velikog značaja se ističe odnos čoveka prema pomenutim problemima. Edukativna putovanja omogućavaju neposredan kontakt sa objektima i pojavama, faktorima, procesima i uzrocima degradiranja životne sredine, ali i načinima njene zaštite. Neposredan kontakt sa komponentama geoprostora, uz očigledne primere, treba da bude tako koncipiran da učesniku omogući efikasnije usvajanje sadržaja.

Efikasno učenje koje omogućava bolje razumevanje, duže pamćenje naučenog i stvaranje boljih uslova za uspešnu percepciju zavisi od brojnih faktora. U okviru edukativnog turizma stvaraju se preduslovi za druželjubivost, radoznalost i maštovitost učenika. Sve navedeno doprinosi stvaranju preduslova da se prirodne vrednosti i kulturna dobra dožive na kompleksniji način. Kontakt sa vaspitnim sadržajima na terenu je uvek nešto novo i drugačije od uobičajenog. Na taj način se stvaraju određeni uslovi za uspešno učenje, tj. povećava se motivacija za obradom sadržaja što utiče na veću koncentraciju pažnje samog učesnika edukativnog turizma (Romelić, Tomić, 1999). Edukacija na terenu uz konkretne i očigledne primere ostavlja trajan i upečatljiv utisak u svesti učenika kao učesnika edukativnih putovanja.

ZAKLJUČAK

Edukativni turizam se definiše kao putovanje u cilju učenja na kome se učenici upoznaju sa pojavama, procesima i osnovnim zakonitostima prirode i društva. Na ovaj način učenicima je moguće kroz igru, u toku putovanja i na samoj destinaciji, približiti sve veći problem zagađivanja životne sredine. Obilazeći nacionalni park, park prirode, predele izuzetnih odlika, rezervate prirode ili zaštićene spomenike prirode, učenici se kao učesnici edukativnih putovanja upoznaju sa značajem raznovrsnosti i očuvanja prirodne baštine konkretne oblasti. Atraktivne, estetske i kuriozitetne karakteristike prirodne sredine doprinose da učenici aktivno učestvuju u nastavi kroz realizaciju edukativnih radionica na određenom prostoru. Na taj način modeli edukativnog turizma kroz primenu metoda neposrednog učenja dobijaju na značaju.

Razvoju modela edukativnog turizma doprinosi veliki broj škola u Srbiji koje se suočavaju sa problemom sve manjeg broja učenika. Seoske škole poseduju i izdvojena odeljenja po selima gde je sve više staračkih domaćinstava, a sve manji broj učenika. Pojedine škole imaju sve raspoložive materijalne resurse (zgrade, učionice, kuhinje za pripremanje hrane, sportske sale i terene), ali i ljudske resurse (nastavnike) sa odgovarajućom stručnom spremom. Primer dobre prakse predstavlja *osnovna škola Prota Stevan Popović u Čumiću (opština Kragujevac) koja je prilagodila zgradu staru preko 200 godina i još nekoliko etno objekata za razvoj edukativnog turizma*. Zgrada je prvobitno predstavljala kuću učitelja Prote **Stevana Popovića** koju je u to vreme ustupio školi. Kuća je premeštena sa obližnje lokacije u dvorište današnje škole, nadomak zgrade novijeg datuma. Na taj način, *učenici su u prilici da nauče sve o tradiciji i etno kulturi* u autentičnoj školi iz 1792. godine. U ambijentalnoj učionici se realizuju *radionice pisanja na voštanim pločicama, slikanje na panjevima, tkanje na razboju i upoznavanje sa predmetima koji su se na selu koristili pre nekoliko vekova*.

Povećanje interesovanja za ovakvu vrstu turizma učinilo je da se pojave mnoga privatna preduzeća koja sarađuju sa edukativnim centrima (najviše sa školama i fakultetima) i nevladine organizacije koje organizuju takvu vrstu putovanja. Tek u skorije vreme, edukativni turizam dobija značaj koji zaslužuje.

LITERATURA

Bodger, D. H., Bodger, P. M., Frost, H. (2010). *Educational Travel where does it lead*. Dostupno na: <http://www.docstoc.com/docs/24020811/Educational-Travel-where-does-it-lead#>

Jovanović, S., Živković, Lj. (2009). Primena metode učenja putem otkrića pri izučavanju ekoloških sadržaja u nastavi geografije. *Zbornik radova Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*. br. 57, 274-284.

Jovanović, V. (2012). *Dečji i omladinski obrazovni turizam u ruralnim oblastima*. Turistička organizacija Srbije.

Jovanović, V. (2013). *Tematski turizam – skripta*. Univerzitet Singidunum: Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment.

Misailović, I. (1982). *Ekskurzije, ogledi i istraživanja*. Užice: Pedagoška akademija.

Ritchie, B. W. (2003). *Managing Educational Tourism*. Aspects of Tourism. Channel View Publication.

Romelić, J., Tomić, P. (1999). Problem usaglašavanja organizacionih i didaktičkih normi nastavnih ekskurzija i poslovne politike putničkih agencija. *Turizam – časopis Instituta za geografiju*. Novi Sad.

Stanić-Jovanović, S. (2015). Edukativna uloga ekskurzionog turizma. *Turističko poslovanje*. br. 15, 125-133.

Stanojević, G., Karanac, R., Jašić, S. (2013). Obrazovni turizam u Republici Srbiji u funkciji stvaranja obrazovnih centara. *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem*. Čačak: Fakultet tehničkih nauka, 573- 579.

Wood, M. E. (2002). *Ekoturizam – principi, postupci i politike za održivost*. Beograd: CenORT.

Živković, Lj., Jovanović, S. (2011). Ekološko obrazovanje i nastava geografije u osnovnoj školi. *Zbornik radova Geografskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*. br. 59, 255-268.

Živković, Lj., Jovanović, S., Rudić, V. (2015). *Metodika nastave geografije*. Beograd: Srpsko geografsko društvo.